

УДК 911.9

Крижанівський В.П.

КРАЇНОЗНАВЧА ПІДГОТОВКА МІЖНАРОДНИКА

Дипломатична робота є певним чином особливою сферою професійної діяльності, пов'язаною передусім з репрезентацією і відстоюванням дипломатом інтересів своєї держави в іншій країні чи міжнародній організації. Вона передбачає, нерідко навіть незалежно від конкретної посади дипломатичного працівника, поєднання в його діяльності інформаційно-аналітичних, комунікативних і репрезентативних функцій. Від здатності до такого поєднання, компетентності, загальної ерудованості й рівня культури дипломата залежить як ефективність виконання ним конкретних службових обов'язків, так і його вплив на формування у відповідному закордонному середовищі іміджу своєї країни.

Однією з неодмінних умов професійного виконання дипломатом своєї місії є його належна країнознавча підготовка, що полягає передусім в знанні історії, географії, економіки, особливостей і традицій політичного, етнокультурного і духовно-релігійного розвитку як країни перебування так і сусідніх країн регіону. Без такої підготовки не може бути достатньо ефективною ні інформаційно-аналітична та прогностична, ні комунікативна діяльність дипломатичного працівника.

Саме тому традиції регіонознавчої підготовки дипломатичних працівників мають у більшості країн світу давні історичні корені. У Радянському Союзі, у створеному в 1944 р. для підготовки фахівців для сфери зовнішніх зносин Московському державному інституті (згодом Університеті) міжнародних відносин, регіонознавча підготовка студентів постійно займала й займає нині вагоме місце у навчально-науковому процесі.

Успішний регіонознавчий освітній процес опирається, у свою чергу, на науковий і науково-методологічний потенціал цілої низки регіонознавчих науково-дослідних інститутів і центрів, що діють у Москві, Петербурзі та інших містах Російської Федерації.

Тож цілком логічним стало те, що після проголошення державної незалежності в Україні вже на початку 90-х рр. минулого століття почали робитися певні, щоправда не завжди послідовні і системні, кроки щодо відродження втрачених ще в перші роки радянської доби наукових регіонознавчих шкіл та повернення уваги до регіонознавчої підготовки студентів, які готувалися для роботи у сфері зовнішніх зносин держави. Одним з таких кроків стало внесення до державного переліку спеціальностей вищої освіти окремої спеціальності "країнознавство" у напрямі освітньо-професійної підготовки "міжнародні відносини"

На хвилі загального захоплення вищих навчальних закладів відкриттям у себе "престижних" спеціальностей міжнародного циклу, якою були позначені 90-і роки, нову спеціальність було ліцензовано у цілому ряді університетів та інститутів державної і недержавної форм власності. А оскільки відповідних науково-педагогічних кадрів, із зрозумілих причин, ще гостро бракувало, то ініціаторами нової справи у більшості випадків ставали фахівці-географи, оскільки в напрямі освітньо-професійної підготовки "географія" також існувала однойменна освітня спеціальність "країнознавство", а серед науковців і педагогів вже склалися відповідні наукові і науково-методичні школи.

Зрозуміло, що за такої ситуації одразу ж виникла проблема дублювання навчальних планів і змісту навчання за однойменною спеціальністю у різних напрямках освітньо-професійної підготовки - "міжнародні відносини" і "географія", а звідси – й необхідність відповіді на запитання щодо принципової різниці в розумінні предмету країнознавства для географа і міжнародника.

Спроба такої відповіді пропонується як предмет дискусії на нашій конференції.

Говорячи про предмет країнознавства як такого, слід перед усім мати на увазі, що він стосується сфери інтересів різних природничих, гуманітарних і соціально-економічних наук: географії, політології, історії, економіки, культурології, релігієзнавства, етнології, мовознавства тощо. Відповідно виділяються й різні напрями країнознавства – географічне, історичне, економічне, політологічне, культурологічне, етнологічне, культурно-лінгвістичне та ін. Немає нічого дивного, що серед представників означених наук і в Україні, і в країнах зарубіжжя існують іноді різні погляди на зміст країнознавства як навчальної дисципліни, освітньої спеціальності і напряму наукових досліджень. Однак попри всі відмінності у його трактуванні думки вчених зводяться здебільшого до того, що країнознавство – це навчальна дисципліна, яка займається комплексним вивченням країн і регіонів, систематизує й узагальнює різноманітні дані про їхнє географічне розташування, природу, населення, господарство, історію, політичну систему, право, культуру, етнічний склад, духовний розвиток, геополітичне середовище, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин. При цьому представники не лише гуманітарних, але й нерідко природничих країнознавчих шкіл схиляються до виділення в країнознавстві, поряд з природничим, також гуманітарного аспекту. Так, вчені-географи Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, дотримуючись поглядів на країнознавство як на комплексну науку про певні країни чи райони, акцентують увагу на необхідності максимальної гуманітаризації синтезуючого країнознавчого дослідження, оскільки роль країнознавства в суспільстві визначається, на їхню думку, насамперед його просвітницьким і світоглядним значенням. Один з фундаторів країнознавчої школи цього університету М.Баранський наголошував, зокрема, що якнайважливішою місією країнознавства є участь у створенні географічної карти світу і виробленні "візитних карток" країн і районів. Тим самим, на думку вченого, країнознавство вводить географію "загальноновизнаним елементом у скарбницю національної культури".

Аналогічні підходи до розуміння країнознавства як освітньої спеціальності і напряму наукових досліджень висловлюються й українськими вченими-географами. Приміром, авторитетний київський географ П. Шищенко вважає, що географічне країнознавство має своїм просторовим об'єктом територію (край), акваторію з островами, які мають ознаки етно-ландшафтно-господарської цілісності і в межах яких простежуються взаємозалежності між природними умовами, природними ресурсами і етносом, способами господарювання, ментальністю і духовними цінностями. Інші київські географи, автори навчального посібника "Країнознавство: основи теорії" (К., 2009) Б.П. Яценко і В.К. Бабарицька, обґрунтовують важливість цивілізаційного піходу у країнознавстві і виділяють серед проблем країнознавчого аналізу, окрім власне географічних аспектів, також питання соціальної сфери, культуросфери, економосфери та політосфери країни.

У контексті розуміння країнознавства як комплексної, синтезуючої науки з'ясовується й суспільне значення іншої важливої функції країнознавства – інформаційної. Ця функція полягає у збиранні, збереженні й наданні можливості використання даних про географію, історію, політичний розвиток, економіку, культуру, геополітичне середовище, тенденції й проблеми розвитку країн і регіонів світу, системоутворюючі фактори (політичні, правові, соціальні, економічні) країн тощо. Завдяки такій функції країнознавство, як вважає ряд вчених, може відігравати суттєву роль у сфері зовнішніх політичних і економічних зв'язків, сприяючи підвищенню їх компетентності і ефективності шляхом формування географічної культури влади, підприємців і дипломатів.

Доречно буде зазначити, що витoki поглядів на країнознавство як комплексне дослідження країн і регіонів беруть свій початок ще з епохи Відродження. В новітній час вони знайшли свій розвиток у концепціях комплексного, "універсального" країнознавства, що об'єднує в собі знання про природу, людину й форми суспільно-політичної організації в країнах, мікро- та макрорегіонах. Одним з прикладів таких підходів сучасних географів до розуміння змісту країнознавства як науки і навчальної дисципліни може служити підручник "Країнознавство", підготовлений відомим українським географом, віце-президентом Академії наук вищої освіти України, професором Петром Масляком, друге видання якого побачило світ у 2008 р. Визначаючи країнознавство як науку і навчальну дисципліну, яка комплексно вивчає країни і регіони, систематизує і узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності, автор підручника вважає, що предметом цієї науки є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. На відміну від інших наук і навчальних дисциплін, які цікавляться лише певними аспектами діяльності країн, країнознавство, на думку вченого, інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображуючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу.

Окреслені коротко висновки вчених-географів про країнознавство як комплексну, синтезуючу науку про країни й райони, що передбачає вивчення як природничої, так і соціально-гуманітарної сфер розвитку, безперечно стосуються й методології країнознавчої підготовки фахівців для професійної роботи у сфері міжнародних відносин. Однак вони стосуються лише частини, хоч і дуже важливої, тих завдань, які стосуються країнознавчої підготовки фахівця-міжнародника. Комплексне володіння знаннями географії країни, групи країн чи регіону, так само як їх історії, політичного, економічного, культурного розвитку тощо, не є для міжнародника самоціллю. Воно необхідне йому для глибшого розуміння суті геополітичного середовища у відповідному регіоні світу, геополітичної детермінації, геополітичних інтересів і геополітичних впливів на зовнішню політику тих чи інших країн. У свою чергу, такі

знання формують розуміння особливостей і традицій політичної поведінки кожної даної країни, об'єктивних потреб і об'єктивних можливостей розвитку міжнародних стосунків, дозволяють певною мірою "моделювати" розвиток міжнародного життя, а це особливо важливо, оскільки основною сферою застосування міжнародників-країнознавців є передусім експертна, радницька діяльність в апараті Міністерства закордонних справ, закордонних представництвах держави, зовнішньоекономічних, торговельних та інших державних і комерційних організаціях, що мають зв'язки із зарубіжними партнерами.

Отже об'єктом країнознавчого аналізу для міжнародника є, як і для географа, історика, економіста, культуролога чи етнолог-країнознавця, певний просторовий діапазон суспільно-політичних утворень: виділені за різними принципами і критеріями макрорегіони світу, групи держав, окремі держави, райони. Однак предмет "міжнародного" країнознавства суттєво відрізняється від географічного, історичного, культурологічного та інших напрямів країнознавства. Ним є передусім комплекс чинників – географічних, історичних, економічних, геополітичних, культурних, духовно-релігійних, етнопсихологічних та ін., що впливають на зовнішню політику країн і міжнародні відносини в регіональному чи глобальному вимірах.

При цьому слід особливо наголосити на слові "комплекс", оскільки саме комплексний аналіз створює можливості для реалізації прогностичної функції країнознавства – стрижневої для міжнародника-експерта з відповідної країни чи групи країн.

Відповідно мають помітну специфіку й методи дослідження. Для міжнародника-країнознавця важливе значення серед них має хорологічний (просторовий) метод, що дозволяє об'єднувати всю сукупність інформації про окрему країну чи регіон.

Цей метод є одним з головних і в географічному країнознавстві. Достатньо згадати, що одним з родоначальників його застосування був відомий німецький географ А. Гетнер, опублікувавши у 1927 р. працю "Географія, її історія, суть і методи" (у російському перекладі праця опублікована у 1929 р.). За філософську основу запропонованого наукового метода вчений взяв ріттерівську (неокантіанську) концепцію описання "заповненого земною речовиною простору".

У сучасному географічному країнознавстві цей принцип значно збагачено за рахунок відмови від абсолютизації кантівського трактування простору як пусого "вмістилища речей". Новітній підхід до хорології в географічній науці чи не найточніше сформулював у середині 80-х років минулого століття відомий московський вчений В.С. Преображенський, визначивши ядром хорологічного метода географічного дослідження "уяву про взаємозв'язок у просторі".

Саме в такому контексті хорологічний підхід набув свого розвитку в сучасному географічному країнознавстві у принципі регіоналізму, який означає, що в межах певних природних географічних кордонів з'являється

специфічна єдність взаємодії природи, людини і її діяльності. За такого підходу країна, регіон – це не хаотичне згромадження географічних об'єктів, а територіальне утворення взаємопов'язаних компонентів і процесів, що характеризуються відносною цілісністю, хоч і не закритістю; це – певна просторова організованість. Регіоналізм націлює дослідника на вивчення територіальних взаємодій, з урахуванням нашарувань і синтезу певної суми культур на даній території, і виявлення неповторних рис країн і регіонів.

Зрозуміло, для країнознавця-міжнародника хорологічний метод має значно ширший внутрішній зміст і спектр застосування, аніж для дослідника-географа, оскільки в політологічному дослідженні аналізуються не лише географічні, а й економічні, політичні, культурно-цивілізаційні, духовно-релігійні, етнічно-національні та інші ознаки тієї чи іншої країни або регіону, при цьому передусім – з точки зору їх впливу на зовнішню політику країни та міжнародні відносини в регіональному і глобальному вимірах.

Хорологічний метод, що ґрунтується на об'єднанні всієї інформації про країну чи регіон, з необхідністю передбачає застосування метода синтезу, як способу такого об'єднання. Проте останнім часом у розвиток і навіть певною мірою на зміну цьому методу у країнознавчому дослідженні входить принцип редукціоналізму як методологічний метод аналізу складник об'єктів. Завдяки застосуванню такого метода дослідник-аналітик, що прагне до широкого огляду і концептуального синтезу всіх ознак об'єкта дослідження, все більше витісняє дослідника-філософа, який розчленяє і синтезує заради глибини аналізу.

Метод редукції особливо важливий для політолога-міжнародника, експерта з країни чи регіону, який має головним завданням з'ясувати зміст геополітичного середовища і виявляти та прогнозувати впливи на зовнішню політику країн і міжнародні відносини.

У зв'язку з означеним для міжнародника-країнознавця важливим є також застосування генетичного метода-аналізу, що дозволяє з'ясувати витоки та особливості формування явищ і процесів.

У свою чергу, застосування означених вище методів якнайтісніше пов'язане з методом комплексності – одним з наріжних методів у країнознавчому дослідженні. Комплексність означає всебічність вивчення конкретної країни чи регіону. Як вже зазначалося, одна з особливостей підходу до країнознавчого дослідження полягає в намаганні охопити всі сторони, всі зв'язки й опосередкування об'єкта дослідження.

Метод комплексності є одним з головних методів і в географічному країнознавстві. Причому саме його застосування і пошук взаємодій та взаємозв'язків, у першу чергу, спричинили появу серед географів-країно(крає)знавців так званого суспільного крила, що виступає вже на межі власне географії, як природничої науки, і суспільствознавства (вже згадувана тенденція до гуманітаризації географічного країнознавства).

Але країнознавство, як освітня спеціальність і напрям наукових досліджень в галузі міжнародних відносин, і в цьому відношенні має суттєву відмінність від географічного, у тому числі "суспільного" країнознавства. Це передусім пов'язане з тим, що метод комплексності для країнознавця-міжнародника неминуче пов'язаний із застосуванням прогностичного метода, який також є одним з наріжних у політологічному дослідженні. Як вже зазначалося, основним предметом дослідження для міжнародника є не сама характеристика країни чи регіону, не сам комплекс і взаємозв'язок її якостей і ознак, а реальний і потенційний їх вплив на зовнішню політику і всю сукупність міжнародних відносини. Одна з якнайважливіших якостей міжнародника-політолога, експерта з відповідної країни чи регіону, полягає у здатності до передбачення зовнішньополітичної поведінки країни та розвитку міжнародних відносин. І саме об'єктивна потреба в таких функціях, не в останню чергу, викликала до життя країнознавство як напрям наукових досліджень, освітню спеціальність і навчальну дисципліну у напрямі освітньо-професійної підготовки "міжнародні відносини".